

مقاله پژوهشی

نگاهی به مؤلفه‌های ساختاری پوشاک زنانه و مردانه در تطبیق با بزم‌نگاره‌های تالار اصلی کاخ چهلستون اصفهان در دوره صفوی (۹۰۷-۱۱۳۵ ه.ق / ۱۷۲۲-۱۵۰۱ م)*

الهه پنجه‌باشی^{۱*}، فاطمه مکی‌آبادی^۲

۱. دانشیار گروه نقاشی، دانشکده هنر، دانشگاه الزهرا (س)، تهران، ایران.
۲. کارشناسی ارشد نقاشی، دانشکده هنر، دانشگاه الزهرا (س)، تهران، ایران.

تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۰۴/۱۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۲/۱۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۴/۲۱

چکیده

در گونه‌های نقاشی ایران یکی از مسائل مرتبط با فرهنگ، تأکید بر بازنمایی واقع‌نمایانه پوشاک به لحاظ ادراک بصری است. هنرمندان دوره صفوی در کنار نمایش شکوه شاهانه، به دیوارنگاره‌های درخشان در تالار اصلی کاخ چهلستون اصفهان پرداخته‌اند. به دلیل سیاست اجرایی و حضور سفیران خارجی در این دوره در ایران، بخشی از تاریخ مکتوب در سفرنامه‌ها، به صورت تصویری در نقاشی و دیوارنگاره‌ها بازتاب یافته است. اهمیت پوشاک دوره صفوی، در مطالعات تاریخی و عدم پرداختن به آن به صورت مستقل، ضرورت پژوهش حاضر را نشان می‌دهد. پرسش این است که دیوارنگاره‌های تالار اصلی کاخ چهلستون چگونه لباس دوره صفوی را به تصویر می‌کشد؟ چه شباهت یا تفاوتی بین لباس‌ها در دیوارنگاره‌ها و توصیفات تاریخی دوره صفوی وجود دارد؟ مؤلفه‌های ساختاری دیوارنگاره‌های کاخ چهلستون در تطبیق با پوشاک این دوره چگونه است؟ این پژوهش با هدف بررسی موشکافانه ترسیم لباس‌های زنان و مردان و تطبیق آن با منابع مکتوب دوره صفوی پیش خواهد رفت؛ بررسی و اثبات هنرمندان دوره صفوی و ارتباط هنر دیوارنگاری تالار اصلی با هنر این دوره و ادوار پیشین سیر منطقی تحولات پوشاک در این دوره را آشکار خواهد کرد. در این پژوهش که به روش تطبیقی انجام شده است، گردآوری داده‌ها، کتابخانه‌ای-میدانی و شیوه تحلیل آن‌ها کیفی است. مشخص شد بررسی دیوارنگاره‌های تالار اصلی، ویژگی‌های پوشاک این دوره را آشکار می‌کند و بازنمایی دقیق و ریزنگارانه نقوش، یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های این آثار است. کارکرد این بازنمایی‌ها برگرفته از نمونه‌های حقیقی پوشاک در این دوره بوده و قابل تطبیق با منابع مکتوب است. یافته‌های پژوهش حاضر نشان می‌دهد که هم‌ترازی بین نوشته‌های مکتوب و تصویر دیوارنگاره‌ها دیده می‌شود و این آثار نمونه‌های اسناد تصویری در مورد مطالعه پوشاک دوره صفوی هستند.

واژگان کلیدی: پوشاک زنان صفوی، پوشاک مردان صفوی، دیوارنگاره صفوی، کاخ چهلستون اصفهان.

مقدمه

صفوی و ارتباط هنر دیوارنگاری تالار اصلی با هنر این دوره و ادوار پیشین، سیر منطقی تحولات پوشاک در این دوره را آشکار خواهد ساخت. این پژوهش در پی پاسخ‌گویی به این پرسش‌هاست که دیوارنگاره‌های تالار اصلی کاخ چهلستون چگونه لباس دوره صفوی را به تصویر می‌کشد؟ چه شباهت یا تفاوتی بین لباس‌ها در دیوارنگاره‌ها و توصیفات تاریخی دوره صفوی وجود دارد؟ و مؤلفه‌های ساختاری دیوارنگاره‌های کاخ چهلستون در تطبیق با پوشاک این دوره چگونه است؟ با مطالعه این دیوارنگاره‌ها، می‌توان به بینش‌هایی درباره انسان‌شناسی و پوشش انسان در این دوره دست یافت و درک بهتری از آثار هنری به‌عنوان اسناد تاریخی داشت. منابع تاریخی این دوره که اغلب به سفارش شاه نوشته می‌شد- در بیشتر مواقع به

در کشور ایران، حکومت‌های مختلف با تعریف پوشش یا رنگ خاص- سعی در متمایز کردن خود از دیگر حکومت‌ها داشتند؛ به همین دلیل مطالعه پوشاک حائز اهمیت است. موضوع اصلی این مقاله بررسی پوشش در دیوارنگاره‌های تالار اصلی کاخ چهلستون اصفهان است. این پژوهش با هدف بررسی موشکافانه ترسیم لباس‌های زنان و مردان و تطبیق آن با منابع مکتوب دوره صفوی پیش خواهد رفت؛ بررسی و اثبات هنرمندان دوره

*این مقاله برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد «فاطمه مکی‌آبادی» با عنوان «مطالعه انسان‌شناسی در پنج دیوارنگاره تالار اصلی کاخ چهلستون اصفهان مربوط به دوران صفوی (۹۰۷-۱۱۳۵ ه.ق / ۱۵۰۲-۱۷۲۳ م) با تأکید بر نظریه ساختارگرایی لویی استروس» است که به راهنمایی دکتر «الهه پنجه‌باشی» در سال ۱۴۰۲ در دانشکده هنر دانشگاه الزهرا (س) به انجام رسیده است.
** نویسنده مسئول: ۰۲۱-۸۸۰۴۴۰۴۰ e.panjehbashi@ahzahra.ac.ir

توصیف و بزرگ‌نمایی حکومت صفوی پرداخته‌اند، بنابراین تطبیق آثار مکتوب با آثار هنری دوره صفوی می‌تواند ما را به واقعیت روشن و شفافی از وضعیت زیست مردم در این دوره نزدیک‌تر کند.

پیشینه تحقیق

کتاب‌هایی که درباره موضوع این پژوهش نوشته شده، شامل چند دسته هستند: دسته اول، پژوهش‌هایی که جنبه تاریخی دارند و به توصیف و تحلیل سیر نقاشی ایران می‌پردازند؛ برای مثال: پاکباز (۱۳۹۲) در کتابی با عنوان «نقاشی ایران از دیرباز تا کنون»، اطلاعات جامع و کاملی درباره سیر تحول نقاشی دوره‌های مختلف ایران ارائه کرده است. همچنین آقاجانی اصفهانی و جوانی (۱۳۸۶) در کتاب «دیوارنگاری عصر صفویه در اصفهان» به‌طور کامل دیوارنگاره‌های کاخ چهلستون اصفهان را از جهات مختلف بررسی و مطالعه کرده‌اند.

دسته دوم پژوهش‌هایی است که در زمینه پوشاک ایران در دوره صفوی یا دیگر دوره‌ها انجام شده است؛ برای مثال، رنج‌دوست (۱۳۸۷) در کتاب «تاریخ لباس ایران»، غیبی (۱۳۹۲) در کتاب «هشت‌هزار سال تاریخ پوشاک اقوام ایرانی» و متین (۱۳۹۳) در کتاب «پوشاک در ایران زمین»، به بررسی تن‌پوش‌های ایرانیان در ادوار مختلف پرداخته و به تفصیل، رنگ، جنس، مدل و تغییر و تحولات پوشاک در ایران را نگاهشسته‌اند.

در زمینه مطالعه تطبیقی پوشاک در نگاره‌ها و سفرنامه‌ها مقاله‌هایی نگارش یافته است؛ برای مثال: نقوی و مرآئی (۱۳۹۱) در مقاله «مطالعه تطبیقی کلاه مردان در سفرنامه‌ها و نگاره‌های کاخ چهلستون اصفهان»، سرپوش‌های پیکره‌ها را در دیوارنگاره‌های کاخ چهلستون اصفهان مورد مطالعه قرار داده است. همچنین ولی‌فوج و مهرپویا (۱۳۹۵) در مقاله «مطالعه تطبیقی تن‌پوش‌های مردان در سفرنامه‌ها و نگاره‌های دوره صفویه»، به بررسی و تطبیق پوشاک در نگاره‌ها و سفرنامه‌های دوره صفوی پرداخته است.

موضوع پوشاک دوره صفوی در پایان‌نامه‌ها کمتر از مقالات و کتاب‌ها مورد توجه قرار گرفته است. از جمله پایان‌نامه‌های انجام‌شده در این زمینه می‌توان به پایان‌نامه ولی‌فوج (۱۳۹۲) با عنوان «بررسی ویژگی‌های تن‌پوش‌ها در سفرنامه‌ها و نگاره‌های مکتب اصفهان» اشاره کرد که در قسمتی از آن به بررسی دیوارنگاره‌های تالار اصلی کاخ چهلستون در زمینه پوشاک و تن‌پوش‌های دوره صفوی پرداخته است. همچنین استیری (۱۳۹۴) در ارتباط با روش‌های نگارگری و دیوارنگاری‌های دوره صفوی در پایان‌نامه خود با عنوان «پژوهشی در تعامل شیوه تصویرگری و دیوارنگاری در دوره صفوی (با تأکید بر کاخ چهلستون اصفهان)» دیوارنگاره‌های

کاخ چهلستون اصفهان را بررسی کرده است. درباره پوشاک دوره صفوی و مطالعه تطبیقی نگاره‌ها و سفرنامه‌ها به‌طور مجزا پژوهش‌هایی انجام شده، اما مطالعه تن‌پوش در دیوارنگاره‌های کاخ چهلستون - که هدف پژوهش حاضر است - کمتر مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته است. این نوشتار بر آن است که با مطالعه تطبیقی پوشاک به مشابهت و تفاوت آن در دیوارنگاره‌ها و منابع تاریخی بپردازد که در هیچ‌یک از پژوهش‌های یادشده به آن پرداخته نشده است.

روش تحقیق

این پژوهش از نوع کیفی است و به روش تطبیقی و با رویکرد تاریخی انجام شده است. اطلاعات مربوط به این تحقیق به روش کتابخانه‌ای (اسنادی) با مطالعه سفرنامه‌ها و کتب تاریخی و همچنین مطالعه تصویری و مشاهده دیوارنگاره‌های تالار اصلی کاخ چهلستون اصفهان گردآوری شده است. جامعه آماری در این پژوهش، سه دیوارنگاره با موضوع بزم در تالار اصلی کاخ چهلستون اصفهان است.

مبانی نظری

از نظر اجتماعی، دوره صفوی شاهد ساختار سلسله‌مراتبی پیچیده بود. جامعه به طبقات مختلف از جمله حاکم، نخبگان، روحانیون، بازرگانان، صنعتگران و دهقانان تقسیم شده بود و بی‌تردید لباس نقش تعیین‌کننده‌ای در بیان موقعیت اجتماعی و هویت فرد در این ساختار سلسله‌مراتبی داشت. نوع، کیفیت و سبک لباس اغلب نشانگر ثروت، شغل و جایگاه اجتماعی یک فرد به‌شمار می‌رفت. سلسله صفوی از هنرها حمایت می‌کرد و در نتیجه در این دوره، اشکال هنری مختلفی مانند نقاشی و خوشنویسی توسعه یافت. لباس، همان‌طور که در نقاشی‌دیواری‌ها و دیگر آثار هنری آن زمان به تصویر کشیده شده است، به‌عنوان وسیله‌ای برای بیان هنری عمل می‌کند و منعکس‌کننده حساسیت‌های زیبایی شناختی آن دوره است. از منظر انسان‌شناسی، رابطه بین لباس و فرهنگ معنادار است و به‌عنوان بازتابی از هنجارهای اجتماعی، ارزش‌ها و نقش‌های جنسیتی در یک فرهنگ خاص عمل می‌کند. از سوی دیگر، نقش مهمی در انتقال موقعیت اجتماعی، هویت و وابستگی گروهی دارد. مطالعه لباس دریچه‌ای برای درک ارزش‌ها، باورها و ساختارهای اجتماعی یک فرهنگ خاص فراهم می‌کند. مطالعه تطبیقی شامل مقایسه نقاشی‌دیواری‌های تالار اصلی کاخ چهلستون با دیگر منابع دوره صفوی مانند نسخه‌های خطی تاریخی است.

بزم ترسیم شده است (تصاویر ۱، ۲ و ۳). هر کدام از این دیوارنگاره‌ها در زمینه‌های مختلف از جمله پوشاک دوره صفوی حاوی اطلاعات ارزشمندی هستند.

پوشش دوره صفوی هم برای مردان و هم برای بانوان به سه بخش تقسیم می‌شود: سرپوش، تن‌پوش و پاپوش، که هر یک از این‌ها در بردارنده زیرشاخه‌هایی است که در ادامه معرفی خواهد شد.

• پوشش مردان صفوی (۹۰۷-۱۱۳۵ق/۱۵۰۱-۱۷۲۲م)

پوشاک مردان دوره صفوی عبارت است از عمامه، پیراهن زیر، پیراهن رو، قبا، شال کمر، بالاپوش، شلوار، جوراب و پای‌افزار. در ادامه به مطالعه موردی پوشاک مردان صفوی و به بررسی آنها در دیوارنگاره‌های یادشده پرداخته خواهد شد.

- پیراهن

شاردن نوشته است: «پیراهن مردان بلند است، دامن آن را بیرون رها می‌کنند، چنانکه تا روی زانوانشان را می‌پوشاند. طرف راست پیراهنشان از روی سینه تا روی شکم و در پایین از دو طرف باز است و یقه برگردان ندارد». همچنین تاورنیه نوشته است: «زیر قبا یک پیراهن گلداری می‌پوشند» (شاردن، ج. ۲، ۱۳۷۴، ۸۰۱؛ تاورنیه، ۱۳۳۶، ۶۲۲). ابتدایی‌ترین لایه پوشش مردان صفوی همین پیراهن بود. در این دوره دو پیراهن، یکی پیراهن زیر (تونیک) و دیگری پیراهن رو (کلیجه) می‌پوشیدند (تصویر ۴).

- کلیجه (کلیچه) یا نیم‌تنه کوتاه

کلیجه را مردان بر روی پیراهن به تن می‌کردند که دامن آن تا زیر زانو بود. از قسمت جلو باز و تا روی شکم با دکمه بسته می‌شد (رنج‌دوست، ۱۳۸۷، ۱۳۸؛ راوندی، ۱۳۸۳، ۸۰؛ شاردن، ج. ۲، ۱۳۷۴، ۸۰۱). در تصویر ۵، شاه سلیمان کلیجه‌ای کوتاه و محرمات به تن دارد که از زیر تن‌پوش کاتبی پیداست. - قبا

لباسی بلند که از بالا تنگ و از شکم به پایین گشاد و از قسمت جلو باز بود. پس از پوشیدن دو طرف پیشین (جلو) لباس

مطالعه پوشش دوره صفوی در بزم‌نگاره‌های تالار اصلی کاخ چهلستون

با توجه به کمبود تن‌پوش‌ها در دوره صفوی و به دلیل فرسوده شدن پنبه و ابریشم به کار رفته در آن‌ها، برای شناخت کامل پوشش و طرز فکر حاکم بر جامعه آن دوره، مطالعه منابع تاریخی و تصویری ضرورت دارد. از میان دیوارنگاره‌های تالار اصلی کاخ چهلستون اصفهان، سه دیوارنگاره با موضوع

تصویر ۱. مجلس پذیرایی شاه تهماسب اول از همایون، ضلع غربی تالار اصلی کاخ چهلستون، اصفهان. مأخذ: آرشیو نگارندگان.

تصویر ۲. مجلس پذیرایی شاه‌عباس اول از ولی‌محمدخان، ضلع غربی تالار اصلی کاخ چهلستون، اصفهان. مأخذ: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Shah_Abbas_I_and_Vali_Muhammad_Khan.jpg

تصویر ۴. راست: پیراهن گلداری؛ چپ: آستین‌های پیراهن زیر قبا، دیوارنگاره پذیرایی شاه تهماسب اول از همایون، کاخ چهلستون، اصفهان. مأخذ: آرشیو نگارندگان.

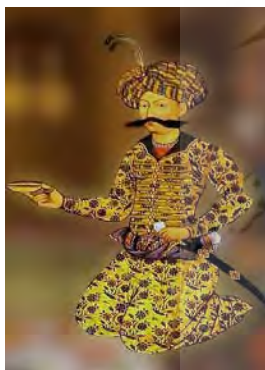
تصویر ۳. مجلس پذیرایی شاه‌عباس دوم از ندرمحمدخان، ضلع شرقی تالار اصلی کاخ چهلستون، اصفهان. مأخذ: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Shah_Abbas_II.jpg#/media/File:Fresco_at_Chehel_Sotoun_Palace_Isfahan_Iran.jpg

تصویر ۶. قبا‌ی جلو باز (شالی) مردانه در دو نوع آستین کوتاه و آستین بلند، دیوارنگاره پذیرایی شاه تهماسب اول از همایون، کاخ چهلستون، اصفهان. مأخذ: آرشیو نگارندگان.

تصویر ۷. قبا‌ی مردانه با دکمه (بنددار) آستین کوتاه، دیوارنگاره پذیرایی شاه تهماسب اول از همایون، کاخ چهلستون، اصفهان. مأخذ: آرشیو نگارندگان.

تصویر ۸. قبا‌ی مردانه با دکمه (بنددار) آستین بلند، دیوارنگاره مجلس پذیرایی شاه عباس اول از ولی محمدخان، کاخ چهلستون، اصفهان. مأخذ: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Shah_Abbas_I_and_Vali_Muhammad_Khan.jpg

تصویر ۹. مانتو یا ردا با آستین کوتاه، دیوارنگاره پذیرایی شاه تهماسب اول از همایون، کاخ چهلستون، اصفهان. مأخذ: آرشیو نگارندگان.

تصویر ۵. کلیجه (کوتاه و محرمات) زیر تن پوش کاتبی، مرقد شاه سلیمان، درباریان و نوازندگان. مأخذ: پاکباز، ۱۳۹۲، ۱۳۹.

را روی هم قرار داده و آن را روی لباس‌های دیگر استفاده می‌کردند (تاورنیه، ۱۳۳۶، ۶۲۲). یک نوع از این لباس جلو باز و آستین بلند بود که یقه مورب و برگردان داشت و در قسمت بالاتنه یک طرف آن زیر بغل چپ و طرف دیگرش از روی آن گذشته و به زیر بغل راست رفته و در پهلو با بندینک یا شالی بسته می‌شد و نوع دیگر این لباس قبا‌یی با آستین‌های کوتاه، با دکمه‌هایی از زیر گلو تا جلوی سینه بود (شاردن، ج ۲، ۱۳۷۴، ۸۰۱). کاملاً واضح است که در مورد بسته شدن قبا‌ی جلو باز قانون خاصی برای آنکه حتماً لایه بیرونی باید زیر بازو و بغل سمت راست بسته شود وجود نداشته است و همچنین با توجه به تصاویر ۶، ۷ و ۸ قبا‌ی دکمه‌دار (بنددار) و شالی هم با آستین‌های کوتاه و هم با آستین‌های بلند دیده شدند.

ردا -

این لباس با آستین کوتاه یا بلند روی قبا پوشیده می‌شد و بلندی دامن آن به اندازه قبا بود. تفاوت مانتو (ردا) با قبا در این بود که مانتوها بدون کمر بند یا شال استفاده می‌شدند (تصاویر ۹ و ۱۰)، (رنج‌دوست، ۱۳۸۷، ۱۳۹).

عبا -

عبا روپوشی گشاد و بلند و جلو باز با دو سوراخ برای خروج دست‌ها در دو طرف آن، دکمه یا بندینک نداشت و بدین وسیله از قبا تشخیص داده می‌شد (رنج‌دوست، ۱۳۸۷، ۱۴۰؛ غیبی، ۱۳۹۲، ۴۰۴). تصویر ۱۱ پوشش روحانیون را نشان می‌دهد.

کردی یا کاتبی (کادبی، کدبی، کتبی)

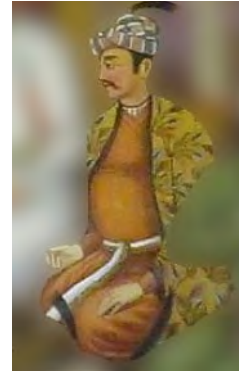
بالا پوش جلو بسته یا لبه‌دار و با آستین که در زمستان کاربرد داشت را «کاتبی» و نوع بدون آستین آن را که در تابستان مورد استفاده قرار می‌گرفت، «کردی» می‌نامیدند (تصاویر ۱۲ و ۱۳) (اولثاریوس، ۱۳۶۹، ۶۴۳). با توجه به توصیفات سفرنامه شاردن و اولثاریوس این لباس روی قبا پوشیده می‌شد.

شلوار -

شاردن در ارتباط با شلوار نوشته است: «پوشش آستراری که تا قوزک پایشان می‌رسد. جلوی شلوارشان باز نیست و به

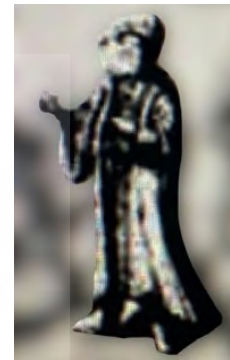
تصویر ۱۳. تن‌پوش کردی، دیوارنگاره مجلس پذیرایی شاه‌عباس دوم از ندرمحمدخان، تالار اصلی کاخ چهلستون، اصفهان. مأخذ: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Shah_Abbas_II.jpg#/media/File:Fresco_at_Chehel_Sotoun_Palace_Isfahan_Iran.jpg

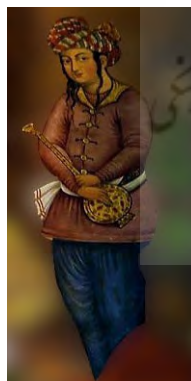
تصویر ۱۰. مانتو یا ردا با آستین بلند، دیوارنگاره مجلس پذیرایی شاه‌عباس دوم از ندرمحمدخان، تالار اصلی کاخ چهلستون، اصفهان. مأخذ: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Shah_Abbas_II.jpg#/media/File:Fresco_at_Chehel_Sotoun_Palace_Isfahan_Iran.jpg

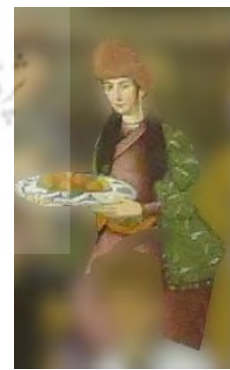
تصویر ۱۴. شلوار، دیوارنگاره پذیرایی شاه تهماسب از همایون، کاخ چهلستون، اصفهان. مأخذ: آرشیو نگارندگان.

تصویر ۱۱. عبا. بخشی از یک تصویر از لباس اهالی اصفهان. مأخذ: سیوری، ۱۳۸۱، ۱۷۵.

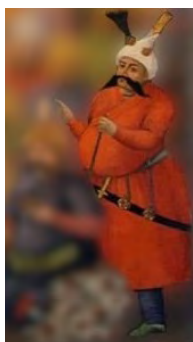
تصویر ۱۵. شلوار، دیوارنگاره مجلس بزم شاعباس کبیر و پذیرایی او از ولی‌محمدخان، کاخ چهلستون، اصفهان. مأخذ: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Shah_Abbas_I_and_Vali_Muhammad_Khan.jpg

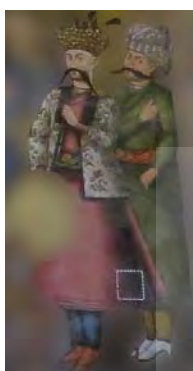
تصویر ۱۲. تن‌پوش کاتبی، دیوارنگاره مجلس پذیرایی شاه‌عباس دوم از ندرمحمدخان، تالار اصلی کاخ چهلستون، اصفهان. مأخذ: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Shah_Abbas_II.jpg#/media/File:Fresco_at_Chehel_Sotoun_Palace_Isfahan_Iran.jpg

پایین پاچه‌ها را مناسب با بدن خود تنظیم کرده و می‌بستند (تصاویر ۱۴ و ۱۵).
- شال کمر و کمر بند
در دوره صفوی با اینکه برش و دوخت قبا در قسمت کمر

هنگام احتیاج باید گره بندی را که به لیفه آن کشیده‌اند باز کنند» (شاردن، ج. ۲، ۱۳۷۴، ۷۹۹). شلوار ایرانیان در دوره صفوی چین‌دار و بسیار راحت بود و در قسمت بالا یا پاچه‌های آن از کش استفاده نمی‌شد و به‌وسیله یک نخ قسمت کمر و

تصویر ۱۶. کفش راحتی، دیوارنگاره پذیرایی شاه تهماسب از همایون، کاخ چهلستون، اصفهان. مأخذ: ارشیو نگارندگان.

تصویر ۱۷. کفش پاشنه‌دار، دیوارنگاره مجلس پذیرایی شاه عباس دوم از ندرمحمدخان، تالار اصلی کاخ چهلستون، اصفهان. مأخذ: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Shah_Abbas_II.jpg#/media/File:Fresco_at_Chehel_Sotoun_Palace,_Isfahan,_Iran.jpg

تصویر ۱۸. قمیص، دیوارنگاره پذیرایی شاه تهماسب از همایون. کاخ چهلستون، اصفهان. مأخذ: ارشیو نگارندگان.

آستین و شکاف توصیف شده است (راوندی، ۱۳۸۳، ۹۰). بنا بر سفرنامه‌ها پوشاک مردان و زنان در دوره صفوی شبیه به هم بوده است. حتی در مطالعه تصویری آثار این دوره به وفور نگاره‌هایی دیده می‌شود که زن و مرد بودن پیکره نه از روی چهره و لباس بلکه با دقت در آرایش موی سر قابل تشخیص است. با توجه به اینکه در پوشش مردان صفوی دو نوع قبای شالی و با دکمه در مطالعه سفرنامه‌ها و بررسی اسناد تصویری وجود داشته و در بررسی نگاره‌ها قبای زنانه دکمه‌دار نیز دیده می‌شود، می‌توان گفت انواع مختلفی از قبای زنانه از جمله قبای دکمه‌دار وجود داشته است (تصاویر ۱۹، ۲۰ و ۲۱).

متناسب بود دور کمر را دو سه لا شال می‌بستند، با پیچش شال دور کمر یک جیب عریض و طویل حاصل می‌شد (شاردن، ج. ۲، ۱۳۷۴، ۸۰۱). به گفته تاورنیه: «پارچه شال کمر باید حتماً راه راه باشد. فقط ملایان شال ساده یک‌رنگ استعمال می‌نمایند» (تاورنیه، ۱۳۳۶، ۶۲۲). با توجه به اطلاعات سفرنامه تاورنیه درباره استفاده ملایان از شال تک‌رنگ، با دقت در دیوارنگاره پذیرایی شاه تهماسب از همایون، مشخص می‌شود درباریانی که در قسمت سمت راست نگاره قرار گرفته‌اند، شال تک‌رنگ دارند، در صورتی که ملا نیستند!

پوشش پا در دوره صفوی

کفش مردان و زنان در دوره صفوی شباهت بسیاری به یکدیگر داشت. تاورنیه چنین توصیف کرده است: «کفش ایرانیان یا ساغری یا تیماج و بدون پاشنه، مثل کفش‌های راحتی زنانه اروپایی‌ها هستند و بند ندارد» (تاورنیه، ۱۳۳۶، ۶۲۶) (تصاویر ۱۶ و ۱۷). کارری درباره چکمه‌های ایرانی می‌نویسد: «بلندی چکمه‌های ایرانی تا کمی بالاتر از مچ پا می‌رسد و غالباً این چکمه‌ها را ظریف و چسبان می‌دوزند» (جملی کارری، ۱۳۸۳، ۱۵۹). گیوه با میل بافته می‌شد و راه رفتن با آن خیلی راحت بود و لغزشی در پا نداشت. به‌طور کلی در این دوره کفش‌های بدون ساق در دو نوع پاشنه‌دار و بدون پاشنه (تصاویر ۱۶ و ۱۷) و کفش‌های ساق‌دار (نیم‌چکمه، چکمه) به‌صورت بنددار یا بدون بند دیده می‌شود و همچنین با توجه به توصیفات شاردن، پاپوش مردم عادی همان گیوه بوده است (شاردن، ج. ۲، ۱۳۷۴، ۸۰۳).

پوشش بانوان دوره صفوی (۹۰۷-۱۱۳۵ق/۱۵۰۱-۱۷۲۲م)

پوشاک بانوان ایرانی در دوره صفوی عبارت است از: تنبان (شلوار)، پیراهنی به نام قمیص، بالاپوش‌های بلند، روسری، چارقد، روبند و چادر، نیم‌چکمه و کفش، کمر بند باریک، شال کمر و کلاه تزیینی برای آرایش سر (متین، ۱۳۹۳، ۱۹۵-۲۰۰). در ادامه به مطالعه پوشش بانوان صفوی و بررسی آن‌ها در دیوارنگاره‌های یادشده پرداخته می‌شود.

پیراهن یا قمیص (تونیک)

مشخص‌ترین پوشاک بانوان صفوی پیراهنی بلند، از جلو تا کمر باز و گشاد بود که قسمت جلوی آن با یک گل سینه بسته می‌شد (همان، ۱۹۹). این پیراهن زنان معمولاً از اولین لایه‌های پوشش بود که یقه باز این لباس از زیر لایه‌های دیگر کاملاً قابل مشاهده است (تصویر ۱۸).

قبا

بالاپوش نسبتاً بلندی که قسمت بالای آن چسبان بود و دو یقه آن روی یکدیگر قرار می‌گرفتند. لبه چپ لباس روی لبه راست واقع شده و در چهار محل با بند گره می‌خورد. آستین لباس باریک و بلند و مچ آن چین‌دار، فاقد دکمه و سر

تصویر ۲۲. کلیچه زیر قبا، دیوارنگاره پذیرایی شاه تهماسب از همایون، کاخ چهلستون، اصفهان. مأخذ: آرشیو نگارندگان.

تصویر ۱۹. قبای زنانه (با بند)، دیوارنگاره مجلس پذیرایی شاه عباس دوم از ندرمحمدخان، تالار اصلی کاخ چهلستون، اصفهان. مأخذ: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Shah_Abbas_II.jpg#/media/File:Fresco_at_Chehel_Sotoun_Palace_Isfahan_Iran.jpg

تصویر ۲۰. قبای زنانه (با دکمه)، دیوارنگاره مجلس پذیرایی شاه عباس اول از ولی محمدخان، کاخ چهلستون، اصفهان. مأخذ: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Shah_Abbas_I_and_Vali_Muhammad_Khan.jpg

– نیم تنه بلند یا کلیچه

کلیچه نیم تنه‌ای چسبان بود و با دامن بلندی که داشت زیر قبا پوشیده می شد (تصویر ۲۲) (غیبی، ۱۳۹۲، ۴۳۲).

– شلوار

بانوان صفوی شلوارهایی تنگ‌تر، ضخیم‌تر و بلندتر از شلوار مردان داشتند (شاردن، ج. ۲، ۱۳۷۴، ۸۰۵). برش و دوخت شلوار مردان و زنان نیز در این دوره شبیه به هم است و فقط تفاوت اندکی در قد شلوار دیده می‌شود.

– پوشش پا

جوراب، کفش و نیم‌چکمه یا چکمه‌ای پارچه‌ای در پوشش پای بانوان دیده می‌شود. به گفته بیشتر سفرنامه‌نویسان، کفش زنان در این دوره با کفش مردان تفاوتی نداشته و کفش با پاشنه یا ساغری‌های نوک برگشته بدون پاشنه مورد استفاده قرار می‌گرفت و نیم‌چکمه‌های چرمی پاشنه‌دار در زمستان استفاده می‌شد. به گفته شاردن زنان در این دوره جوراب نمی‌پوشیدند. آنان پای خود را با پارچه‌ای به شکل نیم‌چکمه می‌پوشاندند (تصاویر ۲۳، ۲۴ و ۲۵)؛ اما کاتف از جوراب‌های ساق بلند

تصویر ۲۱. قبای زنانه (شالی)، دیوارنگاره مجلس پذیرایی شاه عباس اول از ولی محمدخان، کاخ چهلستون، اصفهان. مأخذ: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Shah_Abbas_I_and_Vali_Muhammad_Khan.jpg

مخملی صحبت می‌کند (کاتف، ۱۳۵۶، ۸۴، شاردن، ۱۳۷۴، ۸۰۵).

پوشش و آرایش سر

روسری، چادر و روبند: شاردن چنین نوشته‌است که زنان عموماً چهار حجاب دارند: «نخست روسری^۱ است که تا پشت بدن آویزان است؛ دوم (چارقد) است که از زیر ذقن می‌گذرد و سینه را می‌پوشاند؛ سوم حجاب سفیدی (چادر) است که تمام بدن را مستور می‌سازد؛ و چهارم به شکل دستمالی (روبند) است که بر روی صورت نهند» (شاردن، ج. ۴، ۱۳۳۶، ۲۱۹). فیگوئروا دربارهٔ مقنعه نوشته‌است: «زنان از سر تا ناف یا گردگاه خود را با لباسی گشاد از پارچه‌های سفید رنگ می‌پوشانند» (فیگوئروا، ۱۳۶۳، ۱۵۸). طبق توصیفات روسری قسمتی از موها، ولی چارقد (مغنعه) زیر گردن، گلو و موها را محکم و کامل می‌پوشاند پس سرپوش بانوان در (تصویر ۲۶) چارقد است.

دستمال سه‌گوش یا لچک: پارچه‌ای سه‌گوش، کوچک و سنبوسه‌ای شکل بود که زیر یا روی آن کلاهک‌هایی می‌گذاشتند که کاملاً موها را می‌پوشاند (شهشهانی، ۱۳۷۴، ۱۱۷).

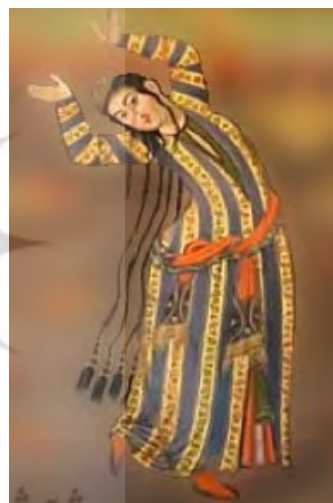
کلاه: سانسون چنین نوشته‌است: «... سر زنان را کلاهی می‌پوشاند که با رشته‌های طلا در آن قلاب‌دوزی شده‌است و شالی بسیار زیبا و نفیس به دور آن پیچیده‌اند و دنباله آن تا حد کمر بند رها شده» (سانسون، ۱۳۷۷، ۷۸). تمامی بانوان در دیوارنگاره‌های یادشده اعم از رقصنده و نوازنده همگی کلاه به سر دارند (تصویر ۲۷).

مطالعه و تحلیل پوشاک دوره صفوی با تأکید بر بزم‌نگاره‌های تالار اصلی کاخ چهلستون اصفهان

پس از مطالعه موردی هریک از تن‌پوش‌های زنانه و مردانه دوره صفوی در سفرنامه‌ها و منابع تاریخی و بررسی آن‌ها در بزم‌نگاره‌های تالار اصلی کاخ چهلستون اصفهان که در قسمت قبل به آن پرداخته شد، در این قسمت شکل هرکدام از تن‌پوش‌های دوره صفوی در نهایت سادگی جهت تشخیص بهتر در آثار این دوره طراحی شده و میزان تطابق تصاویر با سفرنامه‌ها و منابع تاریخی بررسی شده است (جدول ۱). برخی تن‌پوش‌ها در تصاویر با توصیفات سفرنامه‌ها و منابع تاریخی کاملاً هم‌خوانی داشته‌است. در سفرنامه‌ها و دیوارنگاره‌ها تفاوت‌های جزئی؛ مانند جهت بسته شدن قبای شالی مردانه که در منابع مکتوب نزدیک بازوی چپ ذکر شده؛ اما در تصاویر قبای شالی که در جهت مخالف روی هم قرار گرفته‌است نیز دیده می‌شود. در منابع مکتوب قبای مردانه از نوع شالی آستین بلند و از نوع دکمه‌دار (بنددار) آستین کوتاه خوانده شده‌اند؛ اما در دیوارنگاره‌ها هر دو نوع آستین بلند و کوتاه دیده می‌شود که برش، دوخت و تمامی توضیحات دیگر دربارهٔ این نوع تن‌پوش کاملاً درست بوده و

تصویر ۲۳. کفش پاشنه‌دار، دیوارنگارهٔ مجلس پذیرایی شاه‌عباس اول از ولی‌محمدخان، کاخ چهلستون، اصفهان. مأخذ: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Shah_Abbas_I_and_Vali_Muhammad_Khan.jpg

تصویر ۲۴. کفش راحتی، دیوارنگارهٔ پذیرایی شاه‌تهماسب از همایون، کاخ چهلستون، اصفهان. مأخذ: آرشیو نگارندگان.

تصویر ۲۵. نیم‌چکمه به پای رقصنده، دیوارنگارهٔ مجلس پذیرایی شاه‌عباس دوم از ندرمحمدخان، تالار اصلی کاخ چهلستون، اصفهان. مأخذ: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Shah_Abbas_II.jpg#/media/File:Fresco_at_Chehel_Sotoun_Palace,_Isfahan,_Iran.jpg

تصویر ۲۶. چارقد، دیوارنگاره مجلس پذیرایی شاه‌عباس اول از ولی محمدخان، کاخ چهلستون، اصفهان. مأخذ: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Shah_Abbas_I_and_Vali_Muhammad_Khan.jpg

تصویر ۲۷. کلاه و شالی که سانسون در سفرنامه خود از آن نام برده است، دیوارنگاره مجلس پذیرایی شاه‌عباس دوم از ندر محمدخان، تالار اصلی کاخ چهلستون، اصفهان. مأخذ: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Shah_Abbas_II.jpg#/media/File:Fresco_at_Chehel_Sotoun_Palace,_Isfahan,_Iran.jpg

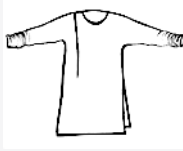

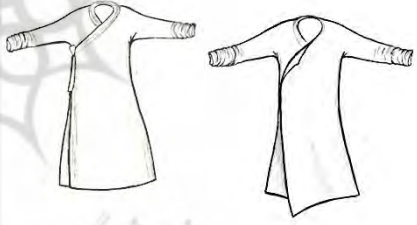

موقعیت اجتماعی، هویت و تعلقات مذهبی اهمیت زیادی داشت و نقشی حیاتی در ساختار سلسله‌مراتب جامعه ایفا می‌کرد. در واقع، شواهد تاریخی و تصویری نشان می‌دهد که پوشاک

می‌توان گفت که انواع دیگری از قبای مردانه که در دیوارنگاره‌ها دیده شده نیز وجود داشته است. در سفرنامه‌ها و منابع تاریخی اسمی از قبای زنانه دکمه‌دار برده نشده است با توجه به شباهت تن‌پوش‌های مردان و زنان و دیده شدن قبای دکمه‌دار زنانه در تصاویر وجود این نوع پوشش زنانه در دوره صفوی اثبات می‌شود. در دیوارنگاره‌ها نیز کاملاً شباهت تن‌پوش‌های مردانه و زنانه مشهود است؛ به‌ویژه در ارتباط با کفش‌ها که در هر دو جنسیت کاملاً شبیه به هم هستند. عدم مشاهده تن‌پوش‌هایی مانند عبا، مقنعه و چادر در دیوارنگاره‌ها کاملاً قابل درک و منطقی است؛ زیرا در دوره صفوی روحانیون در مجالس بزم و مهمانی به دلیل حضور موسیقی و رقص و شرکت نمی‌کردند.^۳ همچنین با توجه به جو مذهبی حاکم بر جامعه آن دوره زنان اجازه حضور در مجالس بزم در کنار مردان را نداشتند، مگر زنان نوازنده و رقصندگان^۴؛ در نتیجه مشاهده چادر، روبند و مقنعه در این مجالس امری بعید به‌نظر می‌رسد.

نتیجه‌گیری

با مطالعه پوشاک دوره صفوی در دیوارنگاره‌های تالار اصلی کاخ چهلستون مشخص می‌شود که در این دیوارنگاره‌ها، استفاده از نقوش تزئینی در لباس‌ها به‌صورت اصولی و با کیفیت بصری زیبایی‌شناسانه همراه بوده است؛ بنابراین با درک ارزش‌های زیبایی‌شناسانه پوشاک زنان و مردان به آن بها داده شده است. در پرتو آنچه گذشت، می‌توان چنین نتیجه‌گیری کرد که تصاویر قابل تطبیق با منابع مکتوب و سفرنامه‌ها هستند و اطلاعات تصویری دیوارنگاره‌ها در بیشتر موارد مانند ردا، کردی، کاتبی، شلوار، پاپوش‌ها و برخی تن‌پوش‌ها و سرپوش‌های زنان با منابع مکتوب کاملاً انطباق داشته است. در مواردی مانند رنگ یا شیوه بسته شدن قباها، آستین بلند یا کوتاه بودن بعضی البسه تفاوت‌هایی جلب توجه می‌کند. با توجه به اینکه این پوشاک در دیوارنگاره‌ها و منابع تاریخی از نظر اندازه، مدل کلی، برش و دوخت کاملاً شبیه به هم هستند، می‌توان به این نتیجه رسید که انواع دیگری از این لباس‌ها با تفاوت‌های جزئی که در دیوارنگاره‌ها دیده شد، نیز وجود داشته است. در منابع مکتوب از پوشاکی مانند قبای زنانه دکمه‌دار اسمی برده نشده، اما در دیوارنگاره‌ها به زیبایی منقوش شده و با جلوه‌ای رنگین دیده می‌شود. با نظر به فراوانی این جمله، که تن‌پوش‌ها و لایه‌های پوشش زنان و مردان صفوی بسیار شبیه به هم بوده‌اند و با توجه به شباهت تن‌پوش‌های مردان و زنان در منابع تصویری و دیده شدن قبای دکمه‌دار زنانه، وجود این نوع پوشش زنانه در دوره صفوی اثبات می‌شود. طرح‌های پیچیده، رنگ‌های زنده و پارچه‌های مجلل به‌کار رفته در لباس، دستاوردهای هنری دوره صفوی در زمینه لباس را به نمایش می‌گذارد. در دوره صفوی پوشاک مورد استفاده در بیان

جدول ۱. مطالعه شکل و نام پوشاک دوره صفوی با تأکید بر بزم‌نگاره‌های تالار اصلی کاخ چهلستون اصفهان. مأخذ: نگارندگان.

عنوان	شکل	تطابق با سفرنامه‌ها	تصاویر
پیراهن		از این تن‌پوش تصویر واضح و کاملی در دسترس نیست (براساس توصیف سفرنامه‌ها طراحی شده است).	
کلیجه یا نیم‌تنه کوتاه		این تن‌پوش در دیوارنگاره‌ها دیده نشد، توضیحات سفرنامه‌ها و منابع تصویری دیگر تطابق کامل دارند.	
قبای مردانه (شالی)		در سفرنامه‌ها ذکر شده که این نوع قباها از جلو روی هم افتاده و نزدیک بازوی چپ بسته می‌شود و آستین بلند است؛ اما در تصاویر محدودیتی در مورد نوع بسته شدن این قبا دیده نشد. همچنین نوع آستین کوتاه آن نیز مشاهده شد، در صورتی که در سفرنامه‌ها فقط از نوع آستین بلند آن یاد شده است.	
قبای مردانه با دکمه (بنددار)		با توجه به اطلاعات سفرنامه‌ها این نوع قبا فقط به صورت آستین کوتاه وجود داشت، در صورتیکه با مطالعه تصویری انواع آستین بلند و کوتاه آن دیده می‌شود.	

آستین‌های پیراهن زیر قبا، دیوارنگاره پذیرایی شاه تهماسب اول. کاخ چهلستون، اصفهان. مأخذ: آرشیو نگارندگان.

کلیجه، مرقع شاه سلیمان، درباریان و نوازندگان. مأخذ: پاکباز، ۲۹۳۱، ۹۳۱.

قبای جلوپاز (شالی) و آستین بلند، دیوارنگاره مجلس پذیرایی شاه‌عباس اول. کاخ چهلستون، اصفهان.

قبای شالی آستین بلند، دیوارنگاره مجلس پذیرایی شاه‌عباس دوم. کاخ چهلستون، اصفهان.

قبای شالی آستین کوتاه، دیوارنگاره پذیرایی شاه تهماسب اول. کاخ چهلستون، اصفهان. مأخذ: آرشیو نگارندگان.

قبای آستین بلند با دکمه، دیوارنگاره مجلس پذیرایی شاه تهماسب اول. کاخ چهلستون، اصفهان. مأخذ: آرشیو نگارندگان.

قبای آستین کوتاه با دکمه، دیوارنگاره پذیرایی شاه تهماسب اول. کاخ چهلستون، اصفهان. مأخذ: آرشیو نگارندگان.

ادامهٔ جدول ۱.

عنوان	شکل	تطابق با سفرنامه‌ها	تصاویر
ردا		سفرنامه‌ها و دیوارنگاره‌ها تطابق کامل دارند.	 ردای آستین کوتاه، دیوارنگارهٔ پذیرایی شاه تهماسب اول، کاخ چهلستون، اصفهان. مأخذ: ارشیو نگارندگان.
عبا		در بزم‌نگاره‌ها این نوع پوشش دیده نمی‌شود. توضیحات سفرنامه‌ها و منابع تصویری دیگر تطابق کامل دارند.	 ردای آستین بلند، دیوارنگارهٔ مجلس پذیرایی شاه‌عباس دوم، کاخ چهلستون، اصفهان.
کاتبی		سفرنامه‌ها و دیوارنگاره‌ها تطابق کامل دارند.	 بخشی از یک تصویر از لباس اهالی اصفهان. مأخذ: سیوری، ۱۸۳۱، ۵۷۱.
کردی		سفرنامه‌ها و دیوارنگاره‌ها تطابق کامل دارند.	 دیوارنگارهٔ مجلس پذیرایی شاه‌عباس دوم، کاخ چهلستون، اصفهان.
شلوار		شلوار زنان و مردان شبیه هم بوده و سفرنامه‌ها و دیوارنگاره‌ها تطابق کامل دارند.	 دیوارنگارهٔ مجلس پذیرایی شاه‌عباس اول، کاخ چهلستون، اصفهان.

عنوان	شکل	تطابق با سفرنامه‌ها	تصاویر
کفش راحتی، ساغری یا تیماج		سفرنامه‌ها و دیوارنگاره‌ها تطابق کامل دارند.	 دیوارنگاره پذیرایی شاه تهماسب اول. کاخ چهلستون، اصفهان. مأخذ: آرشیو نگارندگان.
کفش با پاشنه بدون ساق		سفرنامه‌ها و دیوارنگاره‌ها تطابق کامل دارند.	 کفش پاشنه‌دار زنانه (راست) و مردانه (چپ)، دیوارنگاره مجلس پذیرایی شاه عباس دوم. کاخ چهلستون، اصفهان.
انواع چکمه و نیم‌چکمه ۵		در دیوارنگاره‌ها فقط نیم‌چکمه زنانه بدون بند به چشم می‌خورد که با مطالب سفرنامه‌ها تطابق کامل دارد.	 چکمه، دیوارنگاره مجلس پذیرایی شاه عباس دوم. کاخ چهلستون، اصفهان.
پیراهن یا قمیص (تونیک)		توضیحات و توصیفات سفرنامه‌ها در خصوص این تن پوش با تصاویر دیوارنگاره‌ها تطابق کامل دارد.	 دیوارنگاره پذیرایی شاه تهماسب اول. کاخ چهلستون، اصفهان. نگارندگان.
قبای زنانه شالی		سفرنامه‌ها و دیوارنگاره‌ها تطابق کامل دارند.	 قبای شالی، دیوارنگاره مجلس پذیرایی شاه عباس اول. کاخ چهلستون، اصفهان.
قبای زنانه با دکمه (بنددار)		در سفرنامه‌ها و اسناد تاریخی اسمی از قبای زنانه با دکمه برده نشده است، اما در دیوارنگاره‌ها این نوع قبای زنانه به چشم می‌خورد.	 قبا با دکمه، دیوارنگاره مجلس پذیرایی شاه عباس اول. کاخ چهلستون، اصفهان.

ادامه جدول ۱.

عنوان	شکل	تطابق با سفرنامه‌ها	تصاویر
چادر و روبند		در بزم‌نگاره‌ها این نوع پوشش دیده نمی‌شود. توضیحات سفرنامه‌ها و منابع تصویری دیگر تطابق کامل دارند.	 روبند و چادر. مأخذ: شهشانی، ۱۳۷۴، ۱۲۵.
مقنعه		این نوع سرپوش زنانه در دیوارنگاره‌ها دیده نمی‌شود، اما توضیحات سفرنامه‌ها و منابع تصویری دیگر تطابق کامل دارند.	 بخشی از یک نگاره. کاخ چهلستون. مأخذ: آقاجانی اصفهانی، ۶۸۳۱، ۵۵.
چارقد		سفرنامه‌ها و دیوارنگاره‌ها تطابق کامل دارند.	 دیوارنگاره مجلس پذیرایی شاه‌عباس دوم. کاخ چهلستون، اصفهان.
نوعی کلاه زنانه		سفرنامه‌ها و دیوارنگاره‌ها تطابق کامل دارند.	 دیوارنگاره مجلس پذیرایی شاه‌عباس دوم. کاخ چهلستون، اصفهان. مأخذ: ارشیو نگارندگان.

و اینان همان رقاصگان و خوانندگانی هستند که چنانکه گفتیم در چشم‌های نایب‌السلطنه‌ها یا دیگر صاحب‌منصبان یا در مجالس دیگر مردم می‌رقصند» (فیگوئروا، ۱۳۶۳، ۱۵۸).
۵. رجوع کنید به: ولی قوجق و مهرپویا (۱۳۹۵).

به‌عنوان وسیله‌ای برای نخبگان حاکم برای اثبات اقتدار سیاسی و هویت دینی خود عمل می‌کرد.

اعلام عدم تعارض منافع

نویسندگان اعلام می‌دارند که در انجام این پژوهش هیچ‌گونه تعارض منافی برای ایشان وجود نداشته است.

پی‌نوشت‌ها

۱. با دقت در کلاه آن‌ها متوجه مناصب و جایگاه آن‌ها می‌شویم. رجوع کنید به: نقوی و مرانی (۱۳۹۱).
۲. Couvre-chef
۳. «فقها و روحانیون در دوره صفوی از قدرت بالایی برخوردار نبودند که مانع حضور موسیقی و رقص در دربار و مهمانی‌ها شوند. آنها حداکثر می‌توانستند در این مجالس حاضر نشوند» (ذاکر جعفری، ۱۳۹۶، ۲۰).
۴. «در ایران مردها هیچ‌گاه نمی‌رقصند. فقط دختران جوان در ضیافت‌ها با روی گشاده می‌رقصند و انواع عشوه و غمزه برای تفریح ناظران به کار می‌برند» (تاورنیه، ۱۳۳۶، ۶۲۰). «برخی عوام‌الناس تن می‌دهند که زن‌هایشان فاحشگی پیشه کنند

فهرست منابع

- استیری، اعظم. (۱۳۹۴). پژوهشی در تعامل شیوه تصویرگری و دیوارنگاری در دوره صفویه (با تأکید بر کاخ چهلستون اصفهان) (پایان‌نامه منتشرنشده کارشناسی ارشد). پژوهشکده فرهنگ و هنر، پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران.
- آقاجانی اصفهانی، حسین و جوانی، اصغر. (۱۳۸۶). دیوارنگاری عصر صفویه در اصفهان: کاخ چهلستون. فرهنگستان هنر جمهوری اسلامی ایران.
- اولثاریوس، آدام. (۱۳۶۹). اصفهان خونین شاه‌صفی (سفرنامه) (ترجمه حسین کربدجه). ج. ۲. انتشارات هیرمند.

- شهشهانی، سهیلا. (۱۳۷۴). پوشش سر در ایران پس از اسلام. احمدی.
- غیبی، مهرآسا. (۱۳۹۲). هشت هزارسال تاریخ پوشاک اقوام ایرانی. هیرمند.
- فیگوئروا، دن گارسیا دسیلوا. (۱۳۶۳). سفرنامه دن گارسیا دسیلوا فیگوئروا (سفیر اسپانیا در دربار شاه‌عباس اول) (ترجمه غلامرضا سمیعی). نشر نو.
- کاتف، فدت آفاناس یویچ. (۱۳۵۶). سفرنامه فدت آفاناس یویچ کاتف (ترجمه محمدصادق همایونفرد). کتابخانه ملی ایران.
- متین، پیمان. (۱۳۹۳). پوشاک در ایران زمین (از سری مقالات دانشنامه ایرانیکا زیر نظر احسان یارشاطر). امیرکبیر.
- نقوی، منیره سادات و مراثی، محسن. (۱۳۹۱). مطالعه تطبیقی کلاه مردان در سفرنامه‌ها و نگاره‌های دوران صفوی با تأکید بر دیوارنگاره‌های کاخ چهلستون اصفهان. مطالعات تطبیقی هنر، ۲(۳)، ۱-۱۷.
- ولی قوجق، منصور. (۱۳۹۲). بررسی ویژگی‌های تن‌پوش‌ها در سفرنامه‌ها و نگاره‌های مکتب اصفهان (پایان‌نامه منتشر نشده کارشناسی ارشد پژوهش هنر). دانشکده هنر و معماری، دانشگاه سیستان و بلوچستان.
- ولی قوجق، منصور و مهرپویا، حسین. (۱۳۹۵). مطالعه تطبیقی تن‌پوش‌های مردان در سفرنامه‌ها و نگاره‌های دوران صفویه. مطالعات تطبیقی هنر، ۶(۱۲)، ۴۱-۵۵. <https://doi.org/20.1001.1.23453842.139>

5.6.12.1.6

- پاکباز، رویین. (۱۳۹۲). نقاشی ایران: از دیرباز تا امروز. زرین و سیمین.
- تاورنیه، ژان باتیست. (۱۳۳۶). سفرنامه تاورنیه (ترجمه ابوتراب نوری). انتشارات سنایی.
- جملی کارری، جووانی فرانچسکو. (۱۳۸۳). سفرنامه کارری (ترجمه عباس نخجوانی و عبدالعلی کارنگ). انتشارات علمی و فرهنگی.
- ذاکر جعفری، نرگس. (۱۳۹۶). حیات سازها در تاریخ موسیقایی ایران (از دوره ایلخانان تا پایان صفویه). ماهور.
- راوندی، مرتضی. (۱۳۸۳). تاریخ اجتماعی ایران (ج. ۷). انتشارات نگاه.
- رجبی، محمدعلی. (۱۳۸۴). شاهکارهای نگارگری ایران. فرهنگستان هنر و دانشگاه اصفهان.
- رنج‌دوست، شبنم. (۱۳۸۷). تاریخ لباس ایران. جمال هنر.
- سانسون، پره اس، ان. (۱۳۷۷). سفرنامه سانسون (وضع کشور ایران در عهد شاه‌سلیمان صفوی) (ترجمه محمد مهریار). انتشارات گل‌ها.
- سیوری، راجرز. (۱۳۸۱). ایران عصر صفوی (ترجمه کامبیز عزیزی). نشر مرکز.
- شاردن، شوالیه. (۱۳۳۵ و ۱۳۳۶). سیاحت‌نامه شاردن (ترجمه محمد عباسی) (ج. ۲ و ۴). چاپخانه نگین.
- شاردن، شوالیه. (۱۳۷۴). سفرنامه شوالیه شاردن (ترجمه اقبال یغمایی) (ج. ۲). انتشارات توس.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

COPYRIGHTS

Copyright for this article is retained by the author (s), with publication rights granted to the journal of art & civilization of the orient. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

نحوه ارجاع به این مقاله
پنجه‌باشی، الهه و مکی آبادی، فاطمه. (۱۴۰۳). نگاهی به مؤلفه‌های ساختاری پوشاک زنانه و مردانه در تطبیق با بزم‌نگاره‌های تالار اصلی کاخ چهلستون اصفهان در دوره صفوی (۹۰۷-۱۱۳۵ق/ ۱۷۲۲-۱۵۰۱م). مجله هنر و تمدن شرق، ۱۲(۴۴)، ۶-۱۹.

DOI: 10.22034/JACO.2024.406760.1333

URL: https://www.jaco-sj.com/article_193746.html

